

## PROBLEMA COMUNITĂȚII LINGVISTICE BALTO-SLAVE

Ariton Vraciu

1. În lingvistica indo-europeană actuală se duc discuții vii în jurul problemei afinităților balto-slave<sup>1</sup>. Analogiile acestea fuseseră observate, în mare, încă din secolul trecut. Concordanțele sînt evidente în sistemul fonetic, în structura gramaticală, în derivare și mai cu seamă în domeniul vocabularului. Ele ne apar și mai izbitoare, dacă ne gîndim la faptul că în majoritatea cazurilor nu au corespondente în alte limbi indo-europene. Este vorba de un număr impresionant de trăsături comune, trăsături care imprimă o notă specifică celor două grupuri lingvistice.

Trebuie spus că problema asemănărilor balto-slave a atras — și continuă să atragă — pe numeroși învățați. Caracterul relațiilor existente în interiorul acestor ramuri se impune cu atît mai mult atenției cercetătorilor, cu cît amintește de raporturile stabilite în cadrul limbilor indo-iraniene sau italo-celtice. Dar chestiunea prezintă interes și pentru lingvistica generală. Se cuvine însă menționat faptul că problema analogiilor balto-slave n-a căpătat — cel puțin, deocamdată — o soluționare definitivă<sup>2</sup>. După cum se va vedea, în interpretarea particularităților lingvistice proprii exclusiv slavilor și baltilor există încă serioase divergențe de opinii. Se pare totuși că, în cele din urmă, marea majoritate a savanților (slaviști, baltologi, indo-europeniști, arheologi)

<sup>1</sup> O prezentare succintă a cercetărilor apărute în acest domeniu între anii 1945—1955 a întreprins recent lingvistul sovietic V. N. Торогов, *Новейшие работы в области изучения балто-славянских языковых отношений* (Библиографический разбор), «Вопросы славянского языкознания», fasc. 3, Moscova, 1958, pp. 134—161. O serie de studii consacrate vechilor relații balto-slave publicate în ultima vreme nu sînt pomenite de autor, articolul fiind definitivat în luna mai 1956. Dintre acestea menționăm: Jerzy Kuryłowicz, *O jedności językowej balto-słowiańskiej*, «Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego», zeszyt XVI, Wrocław-Kraków, 1957, pp. 71—113 (Studiul a fost tradus și în limba rusă. Vezi *O балто-славянском языковом единстве*, «Вопросы славянского языкознания», fasc. 3, pp. 15—49; V. Gheorghiev, *Към въпроса за балтославянската езикова общност*, «Български език», VIII (1958), fasc. 2; Jan Safarewicz, *Balto-słowiańskie stosunki językowe*, Słownik starożytności słowiańskich (Zeszyt dyskusyjny), Wrocław, 1958, pp. 4—6; Pavel Trost, *O baltoslovanských vzťahoch v oblasti syntaxe*, în volumul K historickosrovnávacimu štúdiu slovanských jazyků, Praha, 1958, pp. 124—127.

<sup>2</sup> Este și părerea celor care studiază limbile baltice. Vezi în această privință: M. N. Peterson, *Очерк литовского языка*, Издательство Академии Наук СССР, Moscova, 1955, p. 12; J. Otrębski, *Gramatyka języka litewskiego*, t. I. *Wiadomości wstępne. Nauka o głoskach*, Warszawa, 1958, p. 44.

vor înclina spre ipoteza unității balto-slave<sup>3</sup>. Nu putem însă trece cu vederea că, în momentul de față, un număr, ce-i drept mic, de lingviști mai admite concepția lui A. Meillet, după care asemănările dintre limbile baltice și slave ar fi rezultatul unor evoluții paralele, independente. De aceea, problema afinităților balto-slave se află încă la ordinea zilei. Ea a fost pe larg discutată la cel de al IV-lea Congres internațional al slavistilor<sup>4</sup>.

2. Desigur, elementele specifice limbilor balto-slave, nu pot fi explicate prin împrumuturi reciproce. Astfel, lexicul limbilor baltice conține multe cuvinte de origine slavă, dar acestea au pătruns, în marea lor majoritate, într-o fază cu mult mai târzie, în orice caz după constituirea celor două ramuri indo-europene. Cîteva exemple din lituaniană și letonă. Avem în vedere cuvinte ca: lit. *slūžbà* «slujbă» < r. *служба*, lit. *rabatà* «muncă, chin» < r. *работа*, lit. *knygà* «carte» < r. *книга*, lit. *čỹslas* «curat» < r. *чистый*, pol. *czysty*<sup>5</sup>.

<sup>3</sup> Convingerea noastră este întărită și de faptul că la cel de al IV-lea Congres internațional al slavistilor cei mai mulți din participanți au susținut ideea limbii balto-slave comune.

<sup>4</sup> Vezi răspunsurile publicate în revista «Вопросы языкознания», nr. 1, 1958, pp. 37—54 la chestiunea: «A existat sau nu unitatea lingvistică balto-slavă și cum trebuie ea concepută?». Cu această ocazie și-au spus cuvîntul Tadeusz Lehr-Splawiński, L. A. Bulahovski, K. Jahaček, K. Treimer, S. B. Bernstein, P. Trost, V. Gheorghiev, V. R. Kiparsky, M. Budimir, I. Lekov, V. Ernits și E. Dickenmann. Vezi și *Сборник ответов на вопросы по языкознанию*, Издательство Академии Наук СССР, Moscova, 1958, pp. 152—175. Numeroase sînt studiile publicate în legătură cu relațiile dintre limbile balto-slave în preajma Congresului. Vezi: Tadeusz Lehr-Splawiński, *Podstawy indoeuropejskie wspólnoty językowej balto-słowiańskiej*, în *volumul Z polskich studiów slawistycznych*, T. I. (Prace językoznawcze i etnogenetyczne na IV międzynarodowy kongres slawistów w Moskwie, 1958), Warszawa, 1958, pp. 125—136; *Балто-славянская общность и проблема этногенеза славян*, «Вопросы славянского языкознания», fasc. 3, 1958, pp. 5—14; Jan Otrębski, *Rozwój wzajemnych stosunków między grupą językową bałtycką a słowiańską*, *Z polskich studiów slawistycznych*, T. I, Warszawa, 1958, pp. 146—148; Witold Hensel, *O tzw. balto-słowiańskiej archeologicznej wspólnotie kulturowej*, ibidem, pp. 149—158; V. Gheorghiev, *Балто-славянский, германский и индо-иранский*, *Славянская филология. Сборник статей*, t. I, Издательство Академии Наук СССР, Moscova, 1958, pp. 7—26; W. K. Matthews, *О взаимоотношениях славянских и балтийских языков*, ibidem, pp. 27—44; S. B. Bernstein, *Балто-славянская языковая общность*, ibidem, pp. 45—67; V. V. Ivanov și V. N. Toporov, *К постановке вопроса о древнейших отношениях балтийских и славянских языков*, Издательство Академии Наук СССР, Moscova, 1958; V. Mažiulis, *Заметки к вопросу о древнейших отношениях балтийских и славянских языков*, Государственное издательство политической и научной литературы Литовской ССР, Vilnius, 1950; P. Trost, *K otázce baltoslovanských jazykových vztahů*, *Československé přednášky pro IV. Mezinárodní sjezd slavistů v Moskvě*, Nakladatelství Československé Akademie Věd, Praha, 1958, pp. 221—227; Adolf Erhart, *Zum Problem der baltisch-slawischen Spracheinheit*, *Sborník prací filosofické fakulty Brněnské University*, Ročník VII, Řady jazykovědné (A) Č. 6, Brno, 1958, pp. 123—130; B. V. Gornung, *К дискуссии о балто-славянском языковом и этническом единстве*, «Вопросы языкознания», 1958, nr. 4, pp. 55—62. Unii dintre autorii citați (T. Lehr-Splawiński, V. Gheorghiev, J. Otrębski, V. V. Ivanov și V. N. Toporov, V. Mažiulis și P. Trost) au prezentat la Congresul de la Moscova comunicări tratînd diferite aspecte ale problemei balto-slave.

<sup>5</sup> Cuvintele de origine slavă în limba lituaniană au fost studiate, printre alții, de: A. Brückner, *Litu-slavische Studien*, I. *Die slavischen Fremdwörter im Litauischen*, Weimar, 1877; K. Būga, *Die litauisch-weissrussischen Beziehungen und ihr Alter*, în «*Zeitschrift für slavische Philologie*», I (1925), pp. 26—55; Pranas Skardžius, *Die slavischen Lehnwörter im Altlitauischen*, Kaunas, 1931. Vezi și J. Otrębski, *Gramatyka języka litewskiego*, t. I, Warszawa, 1958, pp. 65—67.

Și mai numeroase sînt împrumuturile slave, mai ales din rusă, în letonă. Primul loc îl ocupă substantivele. Cf. let. *cilveks* «om» < r. *человек*; let. *robeža* «hotar» < r. *рубеж*; let. *zābaks* «gheată, cizmă» < r. *сапог*; let. *gads* «an» < r. *год*; let. *plecs* «umăr» < r. *плечо*; let. *segli* «șea» < r. *седло*; let. *vēsts* «veste» < r. *весть*.

Urmează categoria verbelor, din care cităm: let. *domāt* «a gîndi» < r. *думать*; let. *dabūt* «a obține, a dobîndi» < r. *добыть*; let. *močīt* «a chinui» < r. *мучить*; let. *tulkot* «a traduce» < r. *толковать* «a tîlmăci»; let. *zvanīt* «a suna» < r. *звонить*. În rîndul adjectivelor pătrunse din rusă în letonă putem menționa: let. *galavs* «gata» < r. *готов*; let. *bagāls* «bogat» < r. *богатый*; let. *svīts* «sfînt» < r. *свят* și alte cîteva <sup>6</sup>.

Oricit ar fi însă de bogat lexicul de proveniență slavă în limbile baltice, este totuși exclus ca asemănările dintre aceste limbi să fie puse pe seama împrumuturilor. Nu trebuie ignorat, în această ordine de idei, nici faptul că limbile balto-slave au elemente comune și în fonetică, morfologie, sintaxă, domenii în care, după cum se știe, influențele străine se exercită cu mult mai greu.

Pe de altă parte, avem de adăugat că nici existența unor elemente baltice în lexicul limbilor slave nu poate explica, firește, natura apropiierilor observate în structura acestor grupuri indo-europene. Pentru rusă am cita exemple ca: *деготь* «gudron, catraș» < let. *deguls*, lit. *degūlas*; <sup>7</sup> r. *кош* «căuș» < lit. *kāusas*, let. *kauss*; r. *красло* «fotoliu» < v. pr. *creslan*, lit. *krėslas*, let. *krēsls*; r. *пакля* «cîlți» < lit. *pākulos*, let. *pakulas*; r. *янтарь* «chihlimbar» < v. pr. *gentars*, lit. *giñtaras* și *giñtāras* <sup>8</sup>.

3. Încercînd să interpreteze caracterul celor mai vechi relații balto-slave și, implicit, geneza inovațiilor, lingviștii din secolul al XIX-lea și al XX-lea au emis o serie de ipoteze. Asupra lor ne vom opri în cele ce urmează.

Unii au susținut că după scindarea indo-europenei ar fi existat o perioadă de comunitate a triburilor balto-slave. Comunitatea aceasta se folosea de o limbă unică — limba balto-slavă primară. La un anumit interval protobalto-slava s-a destrămat dînd naștere la două limbi comune: slava și baltica.

Subliniem că teza aceasta a fost împărtășită de majoritatea celor care au abordat problema convergențelor balto-slave. Au acceptat-o: A. Schleicher, A. Potebnea, F. Fortunatov, V. Porzeziński, A. Șahmatov, A. Pogodin, A. Ulianov, V. Bogoroditki, J. Karłowicz, J. Rozwadowski, O. Hujer, T. Lehr-Splawiński, J. Otrębski, J. Safarewicz, O. Szemerényi, Vl. Gheorghiev, J. Kuryłowicz, A. Vaillant, P. Arumaa, M. Leumann, V. Kiparsky ș. a. <sup>9</sup>.

<sup>6</sup> Vezi *Latvijas P S R vēsture*. I sējums, Latvijas PSR Zinātņu Akademijas izdevniecība, Rīga, 1953, p. 60; M. P. Saule-Sleina, *Основной словарный фонд и словарный состав латышского языка*, «Труды Института языка и литературы Академии Наук Латвийской ССР», t. II, Editura Academiei de Științe a R.S.S. Letone, Rīga, 1953, p. 142.

<sup>7</sup> Intonațiile lituaniene le notăm după *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas* (Dicționarul limbii lituane contemporane), Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, Vilnius, 1954.

<sup>8</sup> Pentru unele etimologii vezi A. G. Preobrajenski, *Этимологический словарь русского языка*, Moscova, 1958.

<sup>9</sup> În afară de lucrările consacrate recent problemei balto-slave (vezi mai sus, pp. 87—88), trebuie pomenit și numărul impresionant de studii publicate în ultimele două decenii. Le cităm în ordine cronologică: A. Senn, *On the degree of kinship between Slavic and Baltic*, Slavonic and East European Review, vol. XX, 1941, pp. 251—265; *Die Beziehungen des Baltischen zum Slavischen und Germanischen*, Zeitschrift für vergleichende

Ocupîndu-se de cronologia fenomenului, Jan Safarewicz presupune că epoca balto-slavă s-a încheiat pe la jumătatea mileniului al II-lea î. e. n.<sup>10</sup>. Reluînd chestiunea, Tadeusz Lehr-Splawiński situează perioada respectivă între anii 2000 și ultimele secole ale primului mileniu î. e. n. Faptul că slavii meridionali apar pe arena istoriei în veacul al VI-lea îl determină pe savantul polonez să afirme că unitatea lingvistică balto-slavă se afla în stare de descompunere cu mult înainte de această dată<sup>11</sup>. În schimb, Vladimir Gheorghiev indică pentru comunitatea balto-slavă mileniul al III-lea î. e. n. și nu acceptă părerea lui T. Lehr-Splawiński, după care, unitatea celor două triburi ar fi durat numai 300–400 de ani<sup>12</sup>.

Sprachforschung, Bd. 71, 1954, pp. 162–188; Chr. S. Stang, *Das slavische und baltische Verbum*, Oslo, 1942; J. Safarewicz, *Przyczynki do zagadnienia wspólnoty balto-słowiańskiej*, Sprawozdania Polskiej Akademii Umiejętności, t. XLVI, nr. 7, Kraków, 1945; E. Gheorghiev, *Балто-славянско-германското езиково родство*, Известия на семинара по славянска филология, кн. VIII и IX, София, 1948, pp. 1–46; O. Szemerényi, *Sur l'unité linguistique balto-slave*, „Études slaves et roumaines”, vol. I, f. 2,3, 1948, pp. 65–85, 159–193; *The problem of Balto-slavic Unity*, Kratylos, Jg. II, 1957; E. Fraenkel, *Die baltischen Sprachen*, Heidelberg, 1950; *Zum baltischen und slavischen Verbum*, Zeitschrift für slavische Philologie, Bd. XX, H. 2, 1950, pp. 236–320; J. Kurylowicz, *Le degré long en balto-slave*, Rocznik Slawistyczny, t. 16, 1948, pp. 1–14; *L'accentuation des langues indo-européennes*, Kraków, 1952; *L'apophonie en indo-européen*, Wrocław, 1956; A. Vailant, *Grammaire comparée des langues slaves*, t. I, Lyon – Paris, 1950; J. M. Endzelin, *Древнейшие славяно-балтийские языковые связи*, Труды Института языка и литературы АН Латвийской ССР, т. II, Riga 1953, pp. 67–82; J. Otrębski, *Славяно-балтийское языковое единство*, ВЯ, 1954, nr. 5, стр. 27–42, nr. 6, стр. 28–46; P. Aruma, *Die Verwandtschaftsverhältnisse zwischen Baltisch und Slavisch*, Zeitschrift für slavische Philologie, Bd. XXIV, 1955, pp. 9–28; M. Leumann, *Baltisch und Slavisch*, Corolla linguistica. Festschrift F. Sommer, Wiesbaden, 1955, pp. 154–162; P. S. Kuznetsov, *Развитие индоевропейского склонения в общеславянском языке*, Издательство АН СССР, Москва, 1958. În comunicarea sa la cel de al IV-lea Congres internațional al slaviștilor *O синтаксических соответствиях тождества и различия в глагольно-именных сочетаниях в славянских языках* (изд. АН СССР, Москва, 1958) lingvistul sovietic T. P. Lomtev este de asemenea înclinat să accepte, cu unele rezerve, existența comunității balto-slave. Autorul spune: «Consider foarte probabilă existența în trecut a unității balto-slave, dar faptele sintaxei lituaniene sînt invocate aici în baza identității unităților sintactice proprii limbilor lituană și slavă și nu în baza recunoașterii unității balto-slave» (op. cit., p. 5, nota 3). Dar în favoarea comunității lingvistice balto-slave s-au pronunțat și unii arheologi. Este cazul arheologului sovietic P. N. Tretiakov. Vezi P. N. Tretiakov, *Восточнославянские племена*, изд. II-ое, Москва, 1953.

<sup>10</sup> Vezi J. Safarewicz, *Przyczynki do zagadnienia wspólnoty balto-słowiańskiej*, Sprawozdania Polskiej Akademii Umiejętności, t. XLVI, nr. 7, Kraków, 1945, p. 202.

<sup>11</sup> Vezi T. Lehr-Splawiński, *Język polski. Pochodzenie. Powstanie. Rozwój*, Wydanie 2, Warszawa, 1951, pp. 18–19, 33–34 (sau *Польский язык*, Издательство иностранной литературы, Москва, 1954, стр. 10–11, 21–22); *O pochodzeniu i praojczyźnie Słowian*, Poznań, 1946; *Wspólnota językowa balto-słowiańska a problem etnogenezy Słowian*, Slavia Antiqua, t. IV, Poznań – Wrocław, 1954, pp. 1–21; *Новая попытка освещения проблемы происхождения славян*, «Вопросы языкознания», 1955, nr. 1, pp. 152–161. Vezi și T. Lehr-Splawiński, Z. Stieber, *Gramatyka historyczna języka czeskiego, część I*, Warszawa, 1957, pp. 13–15. (Paragraful consacrat unității lingvistice balto-slave este scris de T. L. Splawiński). În „Slavia Antiqua”, tomul VI, urma să apară o nouă lucrare a autorului: *Tło archeologiczne wspólnoty językowej balto-słowiańskiej*. Acest ultim număr nu ne-a parvenit însă. De remarcat la T. Lehr-Splawiński tendința de a rezolva problema comunității balto-slave nu numai pe baza argumentelor de ordin lingvistic, ci și în lumina faptelor furnizate de o serie de discipline auxiliare — arheologia, antropologia și etnografia.

<sup>12</sup> Vezi V. Gheorghiev, *Балто-славянский, германский и индо-иранский*, în *Славянская филология*, I, Москва, 1958, стр. 14.

4. În concepția lui A. Meillet, trăsăturile comune proprii exclusiv limbilor balto-slave ar fi rezultatul unor evoluții paralele și independente, evoluții produse în două dialecte îndeaproape înrudite. După scindarea unității lingvistice indo-europene slavii au continuat să se dezvolte pe teritorii vecine cu balții, dar autonom. În ambele idiomuri au acum loc prefaceri similare. Așa au apărut, de fapt, inovațiile specifice din sistemul lor fonetic, gramatical și lexical. Meillet este însă de părere că aceste inovații au, pe de o parte, caracter mai mult analogic, iar pe de alta, sînt puține și nesemnificative. În orice caz ele nu pledează în favoarea unei comunități lingvistice balto-slave<sup>13</sup>.

Dar ipoteza lingvistului francez nu poate fi considerată convingătoare, și aceasta din mai multe motive.

În primul rînd Meillet supraapreciază rolul evoluțiilor paralele. Cercetările efectuate în domeniul gramaticii comparate a limbilor indo-europene n-au scos — cel puțin, pînă în prezent — la iveală nici un singur caz cînd două dialecte desprinse din comunitatea lingvistică inițială, în urma unor evoluții paralele, chiar în condiții naturale și culturale asemănătoare, să se fi transformat cu timpul în limbi atît de apropiate una de alta cum sînt limbile balto-slave. Exemplul limbilor indo-iraniene numai aparent poate servi drept argument în favoarea ipotezei lui A. Meillet. E adevărat că vedica și avestica au evoluat paralel, însă ele reprezintă, de fapt, două forme ale limbii indo-iraniene de bază<sup>14</sup>.

În al doilea rînd, A. Meillet nu are perfectă dreptate atunci cînd afirmă că elementele specific balto-slave sînt în număr prea mic. Majoritatea lingviștilor au demonstrat contrariul, și faptul nu trebuie ignorat. Menționăm cu acest prilej că A. Meillet considera ca reală unitatea italo-celtică, deși, dacă ne-am referi numai la vocabular, am constata că argumentele nu sînt așa de grăitoare ca în cazul limbilor balto-slave. Aici J. Endzelin a stabilit în jurul a 200 de cuvinte comune, în timp ce limbile italo-celtice au de-abia 65<sup>15</sup>. Nu mai vorbim că descoperirea toharice și descifrarea textelor hitite răstoarnă toate presupunerile în legătură cu problema comunității italo-celtice<sup>16</sup>.

Subliniem, în fine, caracterul contradictoriu al unor teze emise de comparatistul francez. Căci Meillet spune că unitatea lingvistică balto-slavă în

<sup>13</sup> Pentru felul în care A. Meillet interpreta asemănările dintre limbile balto-slave sînt concludente afirmațiile: « Partis d'un point de départ identique et n'ayant subi par la suite aucune déviation systématique, s'étant d'ailleurs développés dans des régions voisines et dans des conditions pareilles de civilisation, le baltique et le slave ne peuvent manquer d'avoir une très grande ressemblance d'aspect général ». « Le baltique et le slave fournissent un bel exemple de deux développements parallèles, mais depuis longtemps autonomes » (*Les dialectes indoeuropéens*, Paris, 1908, pp. 41—48). Vezi de asemenea « Slavia », 3, 1925, p. 673, « Revue des études slaves », 5, 1925, p. 5 și urm.; *Le slave commun*, seconde édition revue et augmentée avec le concours de A. Vaillant, Paris, 1934; *Introduction à l'étude comparative des langues indo-européennes*, ed. VIII, Paris, 1937.

<sup>14</sup> Vezi în această privință și remarcă lui J. S. Otrębski din articolul citat, « Вопросы языкознания », 1954, nr. 5, pp. 27—28.

<sup>15</sup> Vezi J. M. Endzelin, *Древнейшие славяно-балтийские языковые связи*, p. 80.

<sup>16</sup> Cf. și I. M. Tronski, *Очерки из истории латинского языка*, Moscova-Leningrad, 1953, pp. 46—47. În ceea ce privește analogiile italo-celtice vezi mai jos pp. 93, 96, 104. Acolo arătăm că, în timp ce materialul oferit de hitită și toharică probează împotriva ipotezei italo-celtice, în ultimii 50—60 ani indo-europenistica n-a înregistrat nici o nouă descoperire care să procure date împotriva tezei despre comunitatea lingvistică balto-slavă.

principiu n-a fost contestată de nimeni, deși este de părere că ea nu s-a caracterizat prin inovații esențiale<sup>17</sup>.

Invocată și astăzi în discuțiile care se poartă în problema raporturilor dintre cele două ramuri indo-europene, ipoteza lui Meillet are din ce în ce mai puțini adepți. Aceasta l-a îndreptățit pe S. B. Bernstein să afirme recent<sup>18</sup> că « în prezent sînt puțini cei care, urmîndu-l pe Meillet, mai neagă această unitate, iar faptele lingvistice identice în balto-slavă le explică prin evoluția paralelă și absolut independentă a limbilor baltice și slave »<sup>19</sup>.

5. Un loc aparte în istoricul problemei relațiilor lingvistice balto-slave îl ocupă ipoteza lui J. M. Endzelin expusă într-o lucrare capitală publicată ca teză de doctorat în anul 1911 și într-un studiu apărut în 1953<sup>20</sup>.

Analizînd atît trăsăturile comune, cît și deosebirile existente în fonetica, morfologia, sintaxa și lexicul limbilor balto-slave, autorul ajunge la următoarele concluzii privind perioada protoistorică a balților și slavilor.

În indo-europeana comună dialectul « slav » se deosebea de cel « baltic », ocupînd o poziție intermediară între acesta din urmă și cel « iranian ». Cînd indo-europeana primitivă s-a scindat (natural, ca rezultat al scindării vorbitorilor ei), iraniienii s-au separat teritorial de slavi. Rămînînd vecinii cei mai apropiați ai tribului baltic, slavii s-au contopit cu reprezentanții acestuia, pentru o anumită perioadă au conviețuit, într-un timp cînd limbile lor erau atît de asemănătoare una cu alta, încît ei se înțelegeau reciproc. Putem vorbi, prin urmare, de o epocă balto-slavă, însă Endzelin consideră că nu e cazul să folosim termenul « limbă balto-slavă primară », întrucît el ar putea da naștere la ideea că, din punct de vedere lingvistic, în perioada respectivă ar fi existat o unitate deplină.

Spre deosebire de Meillet, J. M. Endzelin susține că majoritatea inovațiilor lingvistice specifice slavilor și balților au apărut tocmai în epoca de comunitate a celor două triburi. Totuși, în ceea ce privește originea unor concordanțe balto-slave lingvistul leton admite în parte și ipoteza lui A. Meillet, considerînd că în unele cazuri aceste trăsături comune s-au ivit independent și au evoluat paralel.

Endzelin subliniază însă și existența unor deosebiri inițiale în sistemul limbilor balto-slave. Aceasta îl determină pe savantul leton să presupună că strămoșii balților și ai slavilor alcătuiau de fapt grupări tribale autonome, dar care foloseau ca mijloc de comunicare dialecte foarte apropiate unul de altul<sup>21</sup>.

6. Examinarea ipotezelor emise în legătură cu cele mai vechi relații balto-slave ne duce la concluzia că unitatea acestor ramuri indo-europene nu poate

<sup>17</sup> Vezi A. Meillet, *Les dialectes indo-européens*, Paris, 1908, p. 40, 48. Puțini sînt cei care au acceptat integral teza lui A. Meillet. Printre ei se numără: lingvistul lituanian Kazimieras Būga (1879—1924), lingvistul ceh J. M. Kofínek și lingvistul elvețian Alfred Senn.

<sup>18</sup> În « Вопросы языкознания », 1958, nr. 1, p. 48.

<sup>19</sup> La al IV-lea Congres internațional al slavistilor (Moscova 1—10 septembrie 1958), teza despre evoluția paralelă a limbilor balto-slave a fost susținută de tînărul lingvist lituanian V. Mažiulis. Vezi *Заметки к вопросу о древнейших отношениях балтийских и славянских языков*, Vilnius, 1958.

<sup>20</sup> Vezi *Славяно-балтийские этюды*, Harkov, 1911 și *Древнейшие славяно-балтийские языковые связи*, Riga, 1953.

<sup>21</sup> Pentru alte amănunte referitoare la discuțiile ce se poartă astăzi în problema balto-slavei vezi articolele lui V. Gheorghiev, W. K. Mathews, S. B. Bernstein, A. Erhart și B. V. Gornung.

fi tăgăduită. Argumentele care se aduc astăzi în favoarea existenței limbii balto-slave comune sînt cu mult mai convingătoare și mai numeroase decît obiectiile. Numai admitînd ca reală existența unei perioade de comunitate a strămoșilor slavilor și baltilor, vom fi în stare să explicăm în mod just originea inovațiilor atît de caracteristice ambelor grupuri. În felul acesta, poziția specifică a balto-slavei în clasificarea genealogică a limbilor indo-europene capătă o interpretare cu mult mai apropiată de realitatea istorică, arheologică, etnică și lingvistică. Evident, asemănările dintre ele nu pot fi puse numai pe seama faptului că atît slava cît și baltica provin din același izvor — din indo-europeana primitivă<sup>22</sup>. Cu atît mai puțin este de presupus ca aceste trăsături comune să fie rezultatul unor evoluții paralele, independente, autonome.

Cum se prezintă, în schimb, situația cu limbile italo-celtice pentru care, de asemenea, s-a pus problema existenței unei epoci de comunitate lingvistică? <sup>23</sup> Emisă în secolul trecut de C. Lottner, ipoteza aceasta a fost împărțită, între alții, de G. Dottin, H. Hirt, S. Feist și, mai ales, de A. Meillet <sup>24</sup>. Dar argumentele care ar pleda pentru italo-celtică, pe de o parte, sînt incomparabil mai puține și mai neînsemnate decît cele invocate de adepții unității balto-slave, iar pe de alta, pierd din greutate, dacă le privim în lumina noilor descoperiri indo-europene <sup>25</sup>.

Cercetarea atentă a concordanțelor lingvistice balto-slave ne întărește convingerea că ele constituie rezultatul interferenței îndelungate dintre cele două triburi, după desprinderea lor din indo-europeana comună <sup>26</sup>. Elementele caracteristice se manifestă deopotrivă în sistemul fonetic, în structura gramaticală, în derivare și, mai cu seamă, în domeniul vocabularului. Pe unele din ele ne propunem să le analizăm aici.

7. 1. Vocalele *ă* și *o* moștenite din indo-europeană au dat în perioada balto-slavă *a*. Aceeași soartă a avut-o și *ə* <sup>27</sup>. Ulterior *a* trece, în limbile slave, la *o* <sup>28</sup>. Cîteva exemple: v. pr. *ackis* (ochi), lit. *akis*, let. *acs*, v.sl. *oko*; v. pr. *assis* (osie), lit. *ašis*, let. *ass*, v.sl. *osk*; v.pr. *naktin* (noapte), lit. *naktis*, let. *nakts*, v.sl. *нощь*, r. *ночь*; lit. *ariū* (ar), let. *arl* (a ara), v.pr. *arloys* (plugar,

<sup>22</sup> Vezi și S. B. Bernstein, *Балто-славянская языковая общность*, în *Славянская филология*, I, 1958, p. 46.

<sup>23</sup> Chestiunea este discutată pe larg de A. Meillet în *Esquisse d'une histoire de la langue latine*, Paris, 1928, pp. 16—17. Vezi și: *Les dialectes indo-européens*, Paris, 1908; ed. a II-a, 1922; *Introduction à l'étude comparative des langues indo-européennes*, ed. VIII, Paris, 1937.

<sup>24</sup> A. Meillet a susținut ipoteza comunității italo-celtice chiar și atunci cînd faptele hitite și cele toharice dovedeau că nu poate fi vorba de inovații, ci de menținerea unor trăsături arhaice moștenite din protoindo-europeană.

<sup>25</sup> Asupra lor vom reveni ulterior (pp. 93, 101).

<sup>26</sup> Numai în felul acesta s-ar putea elimina subiectivismul, care, după părerea lui W. K. Matthews, joacă un anumit rol în concepția adepților comunității lingvistice balto-slave. Vezi W. K. Matthews, *op. cit.*, p. 43.

<sup>27</sup> Dintre lucrările recente care tratează soarta lui *ə* (schwa indogermanicum) vezi: *Вопросы методики сравнительно-исторического изучения индоевропейских языков*, Изд-ство АН СССР, Moscova, 1956, pp. 155—158; J. Kuryłowicz, *L'apophonie en indo-européen*, Wrocław, 1956, pp. 166—252.

<sup>28</sup> În legătură cu aceasta vezi J. S. Otrębski, *Славяно-балтийское языковое единство*, «Вопросы языкознания», nr. 5, 1954, p. 28. Teza lingvistului polonez este combătută de S. B. Bernstein (*Балто-славянская языковая общность*, p. 52). În orice caz e caracteristic faptul că atît în limbile slave cît și în cele baltice *a*, *o* și *ə* s-au contopit. Acest proces este inclus și de alți învățați în categoria inovațiilor balto-slave. Vezi, de pildă, O. H u j e r, *Введение в историю чешского языка* (traducere după ediția a treia cehă), Moscova, 1953, p. 44.

arător), v.sl. *аръ* (ar); lit. *ganaũ* (pasc, păzesc vitele), let. *ganīt* (a păzi), v.s. *гонити*, lit. *statyti* (a pune) (a < i.-e. ə).

2. O inovație care prezintă însemnătate și mai mare se referă la tratamentul sonantelor silabice (i.-e. *r*, *l*, *m*, *n*). Limbile balto-slave ne oferă în această privință două categorii de exemple:

a) i.-e. *r*, *l*, *m*, *n* > *ir*, *il*, *im*, *in*: cf. lit. *vilkas* «lup», let. *vilks*, pol. *wilk*, v.sl. *\*vilkъ* > *клѣкъ*; în alte limbi indo-europene avem: scr. *vṛkas*, gr. *λύκος*, lat. *lupus*, *vulpes*, got. *wulfs*; lit. *širdis* «inimă», let. *sirds*, v.sl. *сръдѣ*, cf. scr. *hṛdayam*, av. *zərədaēm*, gr. *καρδιά*, hit. *kard*, lat. *cor*, arm. *sirt*, got. *hairto*; lit. *kirsti* «a tăia cu toporul», let. *cirst*, r. *чепма* < *\*čьrla*; cf. în sanscrită *kṛtlās* «tăiat»;

b) i.-e. *r*, *l*, *m*, *n* > *ur*, *ul*, *um*, *un*: lit. *burnà*, «buze», let. *burns*, *purna* «bot», bulg. *бърна* (buză); cf. arm. *beran* «gură», «buze»; lit. *kūlis*, *kūlsė* «coapsă», *kūlnas* și *kūlnis* «călcii»; bulg. *кълка* «coapsă»; cf. lat. *calx*, *calcis* «călcii».

Problema dublului tratament al sonantelor vocalice a suscitat numeroase discuții. Așa, Jerzy Kuryłowicz ajunge la concluzia că grupul *iR* (*R* = orice sonantă) este preponderent nu numai sub raport numeric. Opoziția *iR*: *uR* nu provine din indo-europeană, ci s-a constituit în balto-slavă<sup>29</sup>.

Pentru cazurile în care limbile slave au *ъ* < *\*u* în loc de *i* (cf. lit. *ilgas* «lung», let. *ilgs* și v.sl. *дѣгъ*, cărora le corespund: hit. *dalugaes* (lungi), *dalugašti* «lungime», scr. *dīrghas*, gr. *δολιχός*). F. F. Fortunatov propunea explicația următoare: *ъ* din paleoslavă s-a dezvoltat fonetic din *ъ* < *\*i* după explozia dentală, înaintea lui *l* velar<sup>30</sup>.

Jan Otrębski a arătat<sup>31</sup> că i-e *l*, *r*, *m*, *n* au dat în balto-slavă în mod normal *il*, *ir*, *im*, *in*. Cit privește grupurile diftongale cu *u* (respectiv *ъ*), acestea necesită o altă explicație. Faptul că în ambele ramuri avem aceleași excepții, constituie, după părerea lingvistului polonez, un argument foarte serios în favoarea originii comune a fenomenului.

Dimpotrivă, împărtaşind concepția lui A. Meillet, A. Erhart<sup>32</sup> susținea recent că izoglosa în discuție aici nu este specifică balto-slavei, deoarece tendințe similare de evoluție se observă și aiurea. În lucrarea sa *Die baltischen Sprachen*, E. Fraenkel relevă un fapt, cunoscut de altfel, anume că și în alte limbi indo-europene, înainte de lichidă apare o vocală (în greacă *a*, în latină *o*). Combătind teoria lui Fraenkel, J. Endzelin precizează că importantă este nu dezvoltarea unei vocale oarecare, ci calitatea ei. Celelalte limbi ne dau *a*, *o* sau *u* + *R*, iar limbile balto-slave exclusiv bifurcația *iR*: *uR*. Obiecția lui E. Fraenkel i se pare lui Endzelin neargumentată<sup>33</sup>.

<sup>29</sup> Vezi statistică și discuția fenomenului semnalat în: *L'apophonie en indo-européen*, pp. 227–243; *O jedności językowej baltosłowiańskiej*, pp. 81–94; *О балто-славянском языковом единстве*, pp. 23–34.

<sup>30</sup> Vezi F. F. Fortunatov, *Краткий очерк сравнительной фонетики индоевропейских языков*, Petersburg, 1922, pp. 130–146 sau: *Избранные труды*, vol. I, Moscova, 1956, pp. 323–338. Aceeași explicație o acceptă și prof. M. N. Peterson. Vezi *Очерк литовского языка*, Изд-ство АН СССР, Moscova, 1955, p. 24.

<sup>31</sup> *Op. cit.*, «Вопросы языкознания», nr. 5, 1954, p. 30.

<sup>32</sup> *Op. cit.*, p. 127.

<sup>33</sup> Vezi J. M. Endzelin, *Древнейшие славяно-балтийские этюды*, p. 71. Și O. Hujer, ca de altfel toți adepții ipotezei comunității lingvistice balto-slave, pune mare preț pe această inovație. Vezi *op. cit.*, p. 44.

Ocupîndu-se în mod special de soarta sonantelor silabice în limbile balto-slave, J. Kuryłowicz demonstrează că opoziția *iR*: *uR* este condiționată de situația fonetică. În urma analizei cazurilor în care apare *uR* (după ocluzivele velare, dentale, labiale, după *s, m, n, l, r, v, j* /*ɥ, i*/ și la inițială), el stabilește că *R* balto-slav devine *uR* după velare, și *iR* după toate celelalte consoane<sup>34</sup>.

Așadar, dezvoltarea lui *i* și *u* pe lângă sonantele moștenite din indo-europeană — fapt petrecut în epoca balto-slavă — a avut drept consecință formarea a două sisteme de opoziții specifice (în celelalte limbi rezultatele sînt cu totul diferite).

3. Radicale sînt modificările suferite de limbile balto-slave în domeniul accentului și al intonațiilor. Cercetările întreprinse de J. Kuryłowicz au arătat că:

a) Sistemul intonațiilor din balto-slavă reprezintă o inovație specifică acestor limbi (în raport cu indo-europeana primitivă). El s-a constituit în urma deplasării morfologice a accentului la formele tari ale paradigmei oxytone. Intonațiile din slavă și baltică sînt independente de greacă și, implicit, de indo-europeană<sup>35</sup>.

b) Înainte de apariția intonațiilor, structura morfologică a limbilor balto-slave era identică.

c) Comunitatea originii și evoluției sistemelor de intonație balto-slavă a generat numeroase trăsături comune. Ele privesc mai cu seamă întrebuintarea morfologică a intonațiilor.

d) Deosebirea de intonație, evidente astăzi în slavă și baltică, apar destul de tîrziu.

În legătură cu aceasta trebuie puse cazurile de metatonie caracteristice limbilor balto-slave. Este locul să amintim deplasarea comună a accentului de pe silaba finală pe cea precedentă cu intonație acută (legea lui Hirt). Astfel, spre deosebire de scr. *dhūmās* «fum» și gr. *θυμός*, care, în privința accentuării, reflectă situația existentă în indo-europeană, balto-slava ne oferă: lit. *dūmai*, let. *dūmi* «fum» (substantivele *pluralia tantum* sînt deosebit de frecvente în limbile baltice actuale), v.r. *дыма*, gen. *дыма*; cf. de asemenea scr. *bhūts* «origine» și lit. *būti* «a fi», let. *būt*, sl.c. *\*bŷti* (de unde v.sl. *быти*, r. *быть*, ceh. *býti*, pol. *być*; s.-cr. *biti*).

Dacă în indo-europeana comună accentul se afla pe o silabă scurtă, pe una lungă cu intonație descendentă sau în cazul cînd aceste silabe erau urmate de una lungă cu intonație ascendentă, în limbile balto-slave s-a produs o deplasare, o mutație a accentului de pe silaba precedentă pe cea următoare cu intonație acută (legea lui Fortunatov și de Saussure). Cf. gr. *χειμα* «iarnă» cu v.sl. *зима*, r. *зимá*, lit. *žiemà*, let. *ziema*; gr. *ἐλω* «tîrîsc, trag» și r. *волокý*, lit. *velkù*, let. *vilk̃t* (inf.). Acest fenomen e reflectat și de limba veche

<sup>34</sup> Vezi *L'apophonie en indo-européen*, p. 241; *O jedności językowej baltosłowiańskiej*, p. 92; *О балто-славянском языковом единстве*, p. 32.

<sup>35</sup> Vezi *Le problème des intonations balto-slaves*, «Rocznik Slawistyczny», t. 10, 1931, pp. 1—80; *L'indépendance historique des intonations baltiques et grecques*, BSL, t. 35, pp. 24—34; *Intonation et morphologie en slave*, «Rocznik Slawistyczny», t. 14, 1938, pp. 1—66; *Intonation et morphologie en lituanien*, «Studi baltici», vol. 7, 1939, pp. 37—87; *Le degré long en balto slave*, «Rocznik Slawistyczny», t. 16, 1948, pp. 1—14; *L'accentuation des langues indo-européennes*, Kraków, 1952; *L'apophonie en indo-européen*, 1956; *O jedności językowej baltosłowiańskiej*, 1957, pp. 108—111; *О балто-славянском языковом единстве*, 1958, pp. 45—48.

prusiană: cf. gr. πέμπτη « a cincea » și v.pr. *penktā*. Mutația accentului de pe silaba care conținea o vocală scurtă sau circumflexă se manifestă și la adjective: cf. v.r. *δόβρα* (m.), *δοβρά* (f.) « bun », « bună » cu lit. *gēras* « bun », *gerā* < \**gerā* « bună ».

Multe din prefacerile fonetice balto-slave au avut repercusiuni asupra morfologiei (vezi, de pildă, stabilirea opoziției *iR*: *uR*, transformările cantitative însoțite de apariția unor vocale lungi sau schimbările din domeniul accentului și al intonației)<sup>36</sup>. Dacă așa stau lucrurile, e firesc să ne punem întrebarea: ce fonetisme probează existența comunității lingvistice italo-celtice?

S-a constatat că în sistemul fonetic italo-celtic analogiile sint aproape inexistente<sup>37</sup>. Ne reține, totuși, atenția un fenomen particular. Cînd în indo-europeana primară două silabe conțin consecutiv grupul consonantic *p-qu*, în limbile italo-celtice are loc o asimilare, *p-qu* trecînd la *qu-qu*. De ex., i.-e. \**penque* « cinci »: lat. *quîque*, osco-umbr. *pump*, v. irl. *cōic*, v.val. *pimp*, m.-val. *pymp*, *pump*, n.-val. *pump*, n.-irl. *cúig*, corn. *pymp*, bret. *pemp* (cf. în celelalte limbi indo-europene: scr. *pāñca*, gr. *πέντε* arm. *hing*, v.s. *пѣтъ*, r. *пять*, v.pr. *penckts* « al cincilea », lit. *penki*, let. *pieci*; i.-e. \**pequō* 'coc, fierb': lat. *ciquō* < *quequō*, val. *pobi*, corn. *pobas*, bret. *pibi* (part. *pobet*) (cf. în alte limbi indo-europene: scr. *pācati*, gr. *πέσσω*, v.sl. *пекж*, r. *neký*, lit. *kėpti*, let. *sept*). Deși, după părerea lui Meillet, detaliul acesta este remarcabil, în sensul că nu apare în alte ramuri indo-europene, totuși, în comparație cu ceea ce ne oferă balto-slava, argumentul invocat acum nu este în măsură să pledeze în favoarea ipotezei italo-celtice.

Într-o lucrare apărută în anul 1912 americanul Thomas Fitz Hugh<sup>38</sup> afirmă că limbile italo-celtice prezintă caractere comune și în domeniul ritmului. Potrivit concepției autorului, în accentuarea italo-celtică ritmul s-ar fi bazat pe intensitate. Acest lucru a determinat apariția unui sistem de versificație specific grupului italo-celtic și întemeiat pe « tripudic principle » (double accent in the word-foot and double thesis in the verse-foot). Principiul numit de Thomas Fitz Hugh « tripudium » a existat în latină, oscă, umbriană și veche irlandeză. Însă același ritm de trei picioare a fost propriu și altor limbi indo-europene (germanică și balto-slavă) și ca atare nu constituie o trăsătură specifică grupului italo-celtic.

8. Inovații caracteristice vom găsi și în domeniul morfologiei balto-slave. Ele sînt proprii aproape fiecărei părți de vorbire. Dintre particularitățile mai importante menționăm:

1. Desinența-a la genitivul singular al temelor în -o-; cf. v.sl. *вѣрка* < \**vīlkā*, let. *vilka* (nom. *vilks* « lup »), lit. *vilko* (nom. *vilkas*); dialectele lituaniene au *vilkā*. În fond, o din limba literară este lung și identic ca atare cu a din slavă și letonă.

<sup>36</sup> Pentru alte schimbări fonetice comune limbilor balto-slave vezi studiile lui J. Endzelin, O. Hujer, J. Otrębski, J. Kuryłowicz și ale altora.

<sup>37</sup> Cf. mărturia lui A. Meillet: « Le phonétisme n'a subi à l'époque italo-celtique aucune altération profonde. Ou, s'il en a subi, les traces n'en subsistent pas d'une manière appréciable ». *Esquisse d'une histoire de la langue latine*, p. 18. Vezi și I. M. Tronski, *Очерки из истории латинского языка*, Изд. АН СССР, Москва-Leningrad, 1953, p. 45. Vezi și V. Gheorghiev, *Балто-славянский, германский и индо-иранский*, p. 12.

<sup>38</sup> *Indoeuropean Rhythm*, University of Virginia, Bulletin of the School of Latin, nr. 7, Charlottesville.

Limbile slave împart această inovație numai cu subgrupul baltic oriental. Deși vechea prusiană nu ne oferă propriu-zis o desinență în *-a*, totuși, *-as* (de la aceleași teme indo-europene), care apare în texte, nu diferă prea mult de letonă, lituaniană sau slavă. De fapt, ori de câte ori venim în contact cu materialul limbii prusiene, trebuie avut în vedere:

- a) Caracterul conservator al acestei limbi.
- b) Influența originalului german.
- c) Grafii defectuoase, care reflectă inexact spiritul limbii prusiene vechi<sup>39</sup>.
- d) Existența unui număr insuficient de texte.
- e) Izolarea teritorială. Unele inovații s-au ivit după scindarea baltilor în subgrupa occidentală (vechea prusiană) și orientală (lituaniană și letonă), dar înainte de destrămarea slavei comune<sup>40</sup>.

În ceea ce privește originea desinenței *-a*, părerile sînt împărțite. A. Leskien<sup>41</sup>, O. Hujer<sup>42</sup>, A. Meillet<sup>43</sup>, J. Endzelin<sup>44</sup> și alții au susținut că în slavă și baltică genitivul în *-a* s-a dezvoltat dintr-un ablativ (cf. scr. *vřkāl*, lat. *lupō(d)*; aici *-at* < *-o-at*). Părerea aceasta a fost împărțită și de K. Brugmann<sup>45</sup>, E. Fraenkel<sup>46</sup> și A. M. Selișcev<sup>47</sup>. Dimpotrivă, V. K. Porzeziński<sup>48</sup>, F. F. Fortunatov<sup>49</sup>, A. A. Șahmatov<sup>50</sup> și, recent, P. S. Kuznețov<sup>51</sup> arată că în limba lituaniană *o* nu provine din i.-e. *-ōd*, căci *-ō* a dat în lituană diftongul *-uo-*. Alții au legat formarea genitivului indo-european de adjective<sup>52</sup>.

<sup>39</sup> Același lucru trebuie spus și în legătură cu primele texte și gramatici ale limbii letone. Pentru aceasta vezi R. Grāvis, *Pārskats par 17. gadsimta latviešu valodas gramatikām*, în Latvijas PSR Zinātņu Akadēmija Valodas un literatūras institūta, Raksti, V, Rīga, 1955, pp. 205—266; R. Grīse, *17. gadsimta gramatikas kī latviešu valodas vēstures avots*, în Latvijas PSR Zinātņu Akadēmija Valodas un literatūras institūta, Raksti, VII, Rīga, 1958, pp. 245—255.

<sup>40</sup> Vezi și J. S. Otrebski, *op. cit.*, «Вопросы языкознания», nr. 6, 1954, p. 45.

<sup>41</sup> *Die Declination im Slavisch-Litauischen und Germanischen*, Leipzig, 1876, p. 34.

<sup>42</sup> *Úvod do dějin jazyka českého*, ed. III, Praha, 1946.

<sup>43</sup> *Introduction à l'étude comparative des langues indo-européennes*, Le slave commun, ed. II, Paris, 1934.

<sup>44</sup> *Славяно-балтийские этюды*, p. 132 și urm.; *Baltu valodu skanjas un formas*, Latvijas valsts izdevniecība, Rīga, 1948, p. 115; *Latviešu valodas gramatika*, Latvijas valsts izdevniecība, Rīga, 1951, p. 396.

<sup>45</sup> În *Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen*, ed. a II-a, Strassburg, 1897—1916.

<sup>46</sup> *Die baltischen Sprachen. Ihre Beziehungen zu einander und zu den indogermanischen Schwesteridiomen als Einführung in die baltische Sprachwissenschaft*, Heidelberg, 1950, p. 78.

<sup>47</sup> *Вези Старославянский язык*, partea I, Moscova, 1951, p. 226.

<sup>48</sup> V. K. Porzeziński, *Сравнительная морфология древнеиндийского, греческого, латинского и старо-славянского языков*, partea I, Moscova, 1916, pp. 34—35.

<sup>49</sup> *Сравнительная морфология индоевропейских языков*, Избранные труды, т. II, Moscova, 1957, pp. 379—380.

<sup>50</sup> A. A. Șahmatov, *Историческая морфология русского языка*, Moscova, Учпедгиз, 1957, p. 24.

<sup>51</sup> Vezi A. Meillet, *Общеславянский язык*. Перевод и примечания проф. П. С. Кузнецова, Изд. иностр. литературы, Moscova, 1951, p. 463; O. Hujer, *op. cit.*, p. 128, nota 11; *Развитие индоевропейского склонения в общеславянском языке*, p. 27; *Историческая грамматика русского языка*, Moscova, 1953, pp. 48—49.

<sup>52</sup> Vezi J. Wackernagel, *Genitiv und Adjektiv*, *Mélanges de linguistique offerts à F. de Saussure*, Paris, 1908; J. Knobloch, *Zur Vorgeschichte des indogermanischen Genitivs der o-Stämme auf -sjo*, *Die Sprache*, Bd. II, Hf. 3, Wien, 1951. În legătură cu originea genitivului indo-european vezi și V. V. Șevorikîn, *К истории индоевропейского генитива*, «Вопросы языкознания», 1957, nr. 6, pp. 89—90.

S-a afirmat, în fine, că pe teren balto-slav s-ar fi dezvoltat un nou ablativ, în urma alipirii unei postpoziții (lit. și let. *al*, slavă *otъ*), întrebuintate și ca prepoziție, și ca prefix. Teoria aceasta, emisă la începutul secolului nostru de C. Kappus, a fost reluată nu de mult de lingvistul sovietic P. S. Kuznețov<sup>53</sup>. Mai sint, bineînțeles, și alte ipoteze<sup>54</sup>. Indiferent însă de cea pe care am accepta-o, cert e că avem a face cu o inovație specifică limbilor balto-slave<sup>55</sup>. Întrucît genitivul slav îndeplinește și funcțiile ablativului, mai verosimilă ni se pare ipoteza, conform căreia, contopirea celor două cazuri s-a produs în epoca de comunitate a slavilor cu baltii<sup>56</sup>.

2. O altă particularitate, demnă în aceeași măsură de relevant, apare tot la singularul temelor în-*o*-. Este vorba de desinența dativului. Cf. lit. *vil̃kui* și v.sl. *кѣкѣу*. Nu se poate contesta caracterul nou al acestui fapt lingvistic, mai ales că și vechea prusiană are un dativ în -*u*. Dativul în -*am* (*tēvam* «tatălui», *brātam* «fratelui» etc.) reprezintă în letonă formații tirzii, apărute sub influența adjectivului și a pronumelui demonstrativ: cf. *labs* «bun» — dat. *labam*; *tas* «acela» — dat. *tam*.

3. Dativul pronumelui personal de persoana I; cf. v. sl. *мѣнѣ* «mie», lit. (dialectul žemait) *muñei*, *mūny* < \**munie* și let. (graiurile de sus) *mun*, *muns*<sup>57</sup>. Dialectul žemait mai dispune la dativ și de forme de tipul *mūn*, *mūna*<sup>58</sup>. În limba letonă literară, ca de altfel și în lituaniană, acest pronume face la dativ *man* (let.), *mān* (lit.). Formele respective au fost refăcute după modelul pronumelor posesive (lit. *mānas* «al meu», let. *mans*). Graiurile reflectă o realitate existentă în perioada unității balto-slave.

4. Limbile balto-slave au două feluri de adjective: nominale și pronominale (scurte și lungi, nearticulate — articulate). În ambele ramuri adjectivele articulate se obțin de la cele nearticulate prin adăugarea pronumelui demonstrativ: lit. *jis*, *jì*, let. *jis*, *ja*, sl. *ja*, *je* < i.-e. \**jos*, *jā*, *jod*. Cf. lit. *bāllas* «alb», *ballāsīs* «cel alb» (*bāllas* + *jis* «el», pronume personal, dezvoltat dintr-un demonstrativ)<sup>59</sup>; gen. *bāllojo* < *bālto* + *jō* «a lui»; *gēras* «bun» — *gerāsīs* «cel bun»; *gerā* (fem., forma nominală) — *geróji* (formă lungă); let. *mazs* «mic» — *mazais* «cel mic»; v.sl. *ноуъ* «nou» — *ноуын* «cel nou», *ноуамъ* (fem.), *ноуоуѣ* (n.); *синь* (albastru) — *сининъ* (m.), *синиамъ*, *синиѣѣ*. În

<sup>53</sup> Vezi C. Kappus, *Der indogermanische Ablativ*, Marburg, 1903; P. S. Kuznețov, *Развитие индоевропейского склонения в общеславянском языке*, 1958, pp. 28—32.

<sup>54</sup> Astfel, A. Vaillant este de părere că -*ot* > -*āt* sub influența lui -*as* de la nominativ. Vezi, în acest sens, *Grammaire comparée des langues slaves*, t. 1, Lyon—Paris, 1950, p. 112. J. S. Otrębski se întreabă dacă nu cumva -*a* de la genitiv provine din morfemul -*a* (specific formațiilor în -*a* -*kъ* din limbile slave, -*ō*-*kas* din lituaniană și -*a*-*ks* din letonă). Vezi *op. cit.*, «Вопросы языкознания», 1954, nr. 6, p. 31.

<sup>55</sup> În orice caz nu poate fi vorba aici de un împrumut slav. (Teza aceasta greșită a fost susținută de A. Senn și A. Erhart).

<sup>56</sup> În ceea ce privește structura genitivului în limba rusă vezi V. V. Vinogradov, *Русский язык (Грамматическое учение о слове)*, Учпедгиз, Moscova, 1947, pp. 173—176. Genitivul pe lângă verbele *bijoti* «a se teme», *nusigisti* «a se speria», *gėdintis* «a-și rușina» constituie în lituaniană un rest al vechiului ablativ.

<sup>57</sup> Limba lituaniană se împarte în două dialecte principale: de sud (*žemait*) și de sus (*aukštait*). Limba literară s-a format pe baza graiurilor aukštait de sud-vest. Letona are trei dialecte: a) grupul de nord-vest, b) grupul graiurilor de sus și c) grupul graiurilor de mijloc, care a constituit temelia limbii letone contemporane.

<sup>58</sup> Vezi și J. Endzelin, *Baltu valodu skaņas un formas*, p. 162; *Latviešu valodas gramatika*, p. 508—509.

<sup>59</sup> Fenomenul este frecvent și în alte limbi. Vezi cazul limbilor neolatine, al finlandezei etc.

vechea prusiană adjectivele pronominale se întâlnesc mai rar<sup>60</sup>. Formele atestate în monumente (de ex., *pirmois* «cel dintîi», *pirmoi* (fem.) în raport cu *pirmas* (neart.) «primul») ne arată însă că au aceeași origine.

În limbile lituaniană și letonă adjectivele scurte se întrebunțează și în momentul de față cu funcție atributivă (ca și în slava veche), ceea ce ne amintește perfect de situația caracteristică, într-o perioadă mai veche, tuturor limbilor slave<sup>61</sup>.

Dar problema genezei adjectivei articulate este controversată. Astfel, în timp ce unii (K. Brugmann,<sup>62</sup> A. Şahmatov<sup>63</sup>, O. Hujer<sup>64</sup>, J. Endzelin<sup>65</sup>, J. Otrębski<sup>66</sup> și P. Trost<sup>67</sup>) aduc probe în favoarea apariției acestei categorii în epoca unității lingvistice balto-slave, alții (A. Meillet<sup>68</sup>, E. Fraenkel<sup>69</sup>, Z. Zinkevičius<sup>70</sup>, A. Erhart<sup>71</sup> și B. Rozenkranz<sup>72</sup>) găsesc analogii în hitită, indo-iraniană și la Homer. De aici s-a tras concluzia, că îmbinarea pronumelui demonstrativ cu adjectivele nominale s-a petrecut în limbile balto-slave independent și în perioade diferite<sup>73</sup>. Adepții acestei concepții neglijează faptul că nici o limbă indo-europeană (veche sau nouă) nu posedă adjective articulate de tipul celor din slavă sau baltică. Asemănările se reduc exclusiv la faptul că în vedică, avestică, veche persană, dialectul homeric și limbile iraniene actuale, i.e. *\*io* (pronume relativ sau demonstrativ) îndeplinește în anumite cazuri o funcție similară cu adjectivele pline din balto-slavă.

<sup>60</sup> Cauzele au fost arătate de noi mai sus, p. 97. Deoarece primii autori ai monumentelor de limbă letonă erau tot de origine germană, adjectivele articulate apar rareori și sînt folosite inconsecvent. Vezi în acest sens și observația lui Z. P. Zinkevičius în monografia *Lietuvių kalbos įvardžiutinųjų būdvardžių istorijos bruožai* (Schife de istorie a adjectivei pronominale din limba lituaniană), Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, Vilnius, 1957, p. 14 și în studiul intitulat *Некоторые вопросы образования местоименных прилагательных в литовском языке*, Вопросы славянского языкознания, 1958, fasc. 3, p. 56.

<sup>61</sup> În ceea ce privește întrebunțarea adjectivei articulate în limba lituaniană contemporană vezi A. Valeckienė, *Dabartinės lietuvių kalbos įvardžiutinųjų būdvardžių vartojimas*, Literatūra ir kalba, II, Lietuvos T S R Mokslo Akademija lietuvių kalbos ir literatūros institutas, Valstybinė grožinės literatūros leidykla, Vilnius, 1957, pp. 159 — 328; idem, *Употребление местоименных форм имён прилагательных в современном литовском языке*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук, Vilnius, 1958, 18 pag. Pentru letonă vezi J. Endzelin, *Latviešu valodas gramatika*, pp. 595—599.

<sup>62</sup> *Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen*, ed. a II-a.

<sup>63</sup> A. A. Şahmatov, *op. cit.*, p. 187.

<sup>64</sup> *Op. cit.*, p. 49.

<sup>65</sup> J. M. Endzelin, *Древнейшие славяно-балтийские языковые связи*, pp. 74—75.

<sup>66</sup> *Op. cit.*, «Вопросы языкознания», 1954, nr. 6, p. 34.

<sup>67</sup> *K otázce baltoslovanských jazykových vztahů*, p. 222.

<sup>68</sup> *Les dialectes indo-européens*, Paris, ed. II, 1922, p. 43.

<sup>69</sup> *Die baltischen Sprachen*, p. 82.

<sup>70</sup> Z. Zinkevičius, *Lietuvių kalbos įvardžiutinųjų būdvardžių istorijos bruožai*, pp. 9—11; idem, *Некоторые вопросы образования местоименных прилагательных в литовском языке*, pp. 53—54.

<sup>71</sup> *Zum Problem der baltisch-slawischen Spracheinheit*, p. 127.

<sup>72</sup> *Zur Entstehungsgeschichte des bestimmten Adjektivs des Baltischen und Slavischen*, «Die Welt der Slaven», Jg. III, H. 2, Wiesbaden, 1958, pp. 97—100.

<sup>73</sup> Susținută recent de Z. Zinkevičius în studiile pomenite, p. 13 (cel redactat în lituaniană) și p. 55 (cel publicat în limba rusă), ipoteza aceasta, formulată de alții mai înainte, a fost acceptată și de redactorii fasciculei 3 din «Вопросы славянского языкознания». Vezi *Prefața*, p. 3. Mai mult decît atît: Zinkevičius afirmă că în lituaniană adjectivele pronominale s-au format relativ tîrziu și independent de letonă. Argumentele, pe care autorul le aduce nu sînt însă probante.

Există însă o deosebire esențială. În Rig-Veda *yā* — «care» (fem.) precede substantivul; în avestică, unde construcțiile acestea sînt și mai numeroase, pronumele stă nu după adjectiv, ci înaintea lui (cf. *ahmi aṣhvō yaṣ asvainti* «în viața aceasta, care (-i) trupească»; *azəm y ahuro mazdā* «Eu, Ahur Mazd», literal: «eu, care (-s) Ahur Mazd». Și așa mai departe. De fapt, în limbile iranienne adjectivele sînt hotărîte chiar atunci cînd pronumele relativ (demonstrativ) lipsește<sup>74</sup>. Pe lingă aceasta, în avestică și veche persană, ca și în Rig-Veda, pronumele poate preceda un substantiv, îndeplinind funcția articolului definit din limbile romanice, germanice, greacă sau arabă.

Ceva similar cu balto-slava ne oferă germanica, numai că aici, la formarea adjectivelor pronominale («declinarea tare») se folosește un alt sufix.<sup>75</sup> În plus, funcțiile sintactice ale adjectivelor nominale și pronominale din limbile germanice sînt total opuse celor din slavă și baltică<sup>76</sup>.

Prin urmare, existența adjectivelor hotărîte constituie un indiciu sigur al înrudirii apropiate dintre baltică și slavă. Fenomenul s-a produs în epoca de comunitate a celor două triburi.

5. Mai sînt și alte concordanțe balto-slave (chiar la categoriile despre care am vorbit). Pe lingă aceasta, din analiza numeralelor reiese cît se poate de clar asemănarea dintre cele două ramuri lingvistice. Convergențele semnalate de specialiști confirmă într-o foarte mare măsură justetea tezei privind comunitatea balto-slavă. De aceea, credem îndreptățită afirmația lui J. Otrębski, după care: «Nimic nu ilustrează mai bine decît numerele gradul de înrudire dintre limbile slave și cele baltice»<sup>77</sup>. Ne vom limita la cîteva exemple. Lit. *dù* «doi», v.sl. *два* provin din *\*d(u)uō*; lit. *abū* «ambii», v.sl. *оба* < *\*abō*; lit. *trīs* «trei», let. *trīs*, v.sl. *три* < *\*triēs* (în schimb scr. *trāyas*, lat. *tres* și gr. *τρεῖς* < *\*trejēs*); lit. *ketvīrtas* «al patrulea», v.pr. *keltwirts*, v.sl. *чет-вѣртъ*, г. *чeмcѣртый* < *\*ketvirto-*; din categoria numeralelor colective menționăm: lit. *dvejì* «amîndoi», *trejì* «tustrei», *kelverì* «tuspatri», *penkerì* «cîteșicinci», let. *div jì* (sau *divejì*), *trej jì* (sau *trejì*), v.sl. *двакоѣ*, *троѣ*, *трои* (*trojì*), *четкоро*, *пѣтеро*, г. *двое*, *трое*, *четверо*, *пятеро* ș.a.m.d.<sup>78</sup>

6. Inovații produse în sistemul verbului.

a) în epoca balto-slavă se constituie infinitivul cu desinența caracteristică *-ti*; cf. v.sl. *кндѣти* «a vedea», *крати* «a lua», *кричати* «a striga», *зѣкати* «a chema», *хвалити* «a lăuda»; în limba rusă contemporană *-ti* s-a menținut numai sub accent (spre deosebire de paleoslavă și rusă veche):

<sup>74</sup> Vezi și J. Endzelin, *Древнейшие славяно-балтийские языковые связи*, p. 75.

<sup>75</sup> Pentru aceasta vezi A. Meillet, *Основные особенности германской группы языков*, Moscova, 1952, pp. 124—130; V. M. Jirmunski, *История немецкого языка*, ed. IV, Moscova, 1956, pp. 212—221.

<sup>76</sup> Vezi și E. Prokosch, *Сравнительная грамматика германских языков*, Moscova, 1954, p. 282.

<sup>77</sup> *Op. cit.*, «Вопросы языкознания», 1954, nr. 6, p. 42. Vezi și V. Mažiulis, *op. cit.*, p. 19, unde se arată că în limbile baltice cele mai vechi numerele provin din indoeuropeana comună; în schimb, numerele mai noi au în baltică forme asemănătoare nu numai cu slava, ci și cu germanica. Lingvistul lituanian opinează însă pentru evoluția lor autonomă. Problema originii numeralelor este tratată de autor mai pe larg în *Индоевропейская десятичная система числительных*, «Вопросы языкознания», 1956, nr. 4, pp. 53—59 și *Kai kurie lietuvių kalbos gramatikos klausimai* (Unele probleme ale gramaticii limbii lituaniene), Vilnius, 1957, pp. 40—64.

<sup>78</sup> Vezi și J. Otrębski, «Вопросы языкознания», 1954, nr. 6, pp. 42—43, idem, *Gramatyka języka litewskiego*, vol. I, Warszawa, 1958, p. 47, vol. III, Warszawa, 1956, pp. 162—178.

*necti* «a purta», *ugmu* «a merge», *plecti* «a împleti»; lituaniana are întotdeauna *-ti*: *būti* «a fi», *dūoti* «a da», *vēsti* «a duce», *ēsti* «a mânca», *gĩmti* «a se naște», *gėrti* «a bea»; letona literară are *-t* < *-ti* (conservat în dialecte); *džert* «a bea» (dial. *džerti*), *ēst* «a mânca» (dial. *ēsti*); *vest* «a duce», *būt* «a fi», *dol* «a da», *džimt* «a se naște»; în vechea prusiană găsim mai multe tipuri de infinitiv: *dātwei*, *daton* (refl. *dātunsi*) și *dāt* «a da» cu *-t* < *-ti*.

După cum se știe, în indo-europeană n-au existat forme pentru infinitiv. Ele s-au constituit în epoca de formare a diferitelor ramuri de limbi înrudite.<sup>79</sup> Așa se face că chiar în idiomurile învecinate caracteristica infinitivului e alta.<sup>80</sup> Cu o singură excepție: balto-slava. Terminația *-ti*, comună ambelor grupuri lingvistice, reprezintă o formă pietrificată a dativului sau locativului singular de la teme în *-i-* (slavă) și *-t-* (baltică<sup>81</sup>). Faptul semnalat aici este, credem, concludent și constituie un argument foarte serios în favoarea unității balto-slave.

b) Spre deosebire de sanscrită și greacă, limbile balto-slave folosesc verbul «a da» fără reduplicare; cf. scr. *dādāmi* «dau», *dādasi* «dai», *dādati* «dă»; gr. *δίδωμι*, *δίδως*, *δίδεσ(ν)*; lit. *dūomi*, *dūosi*, *dūosti*; let. *duomu* (cu *-u* de la verbele tematice); un document leton din anul 1587 atestă forma *dome*, considerată de J. Endzelin<sup>82</sup> ca provenind din *duomi*; v.pr. (pers. II) *dāse* (cu *ā* de la infinitiv, *dāsīt* (pers. III); v.sl. *дамъ*, *даси* etc. (lui *a* din slavă îi corespunde în celelalte limbi indo-europene *a* sau *o*; în lituaniană *uo* < i. — e. *ō*, *ā*; în letonă *o* < *uo*. Formele *дамъ*, *даси* l-au pierdut pe *d* (cf. *дадагъ*) în epoca balto-slavă<sup>83</sup>.

c) Alternanța lui *-ī* la tema prezentului cu *-e* la infinitiv; cf. lit. *sėdime* (pers. I pl.) — «ședem» — *sedėti* (inf.) «a șede», v. sl. *сѣдимъ*—*сѣдѣти*; lit. *gulime* «zăcem» — *gulėti* «a zăcea», let. *gulēt* — *gulim*, *gulime*, *gulīms* (forme dialectale pentru pers. I pl.), v.sl. *кндѣти*—*кндимъ*.

d) În afară de apariția unor inovații,<sup>84</sup> verbul pierde, în perioada comunității lingvistice balto-slave, o serie de categorii mai vechi, conservate în alte limbi indo-europene. Dintre acestea amintim: diateza medie, conjunctivul, perfectul și augmentul.

9. În perioada unității balto-slave au loc și unele inovații de ordin sintactic.

<sup>79</sup> În dialectele grecești formele infinitivului la diateza activă s-au format destul de târziu, în orice caz după epoca protogreacă. Vezi P. Chantraine, *Историческая морфология греческого языка*, Moscova, 1953, p. 233.

<sup>80</sup> Vezi și A. Meillet, *Введение в сравнительное изучение индоевропейских языков*, Moscova—Leningrad, 1938, p. 291. Pentru alte limbi indo-europene vezi J. Friedrich, *Краткая грамматика хеттского языка*, Moscova, 1952, pp. 84—123 (passim), pp. 145—146; P. Chantraine, *op. cit.*, pp. 232—238; W. M. Lindsay, *Краткая историческая грамматика латинского языка*, Moscova, 1948, pp. 96—98; A. Ernout, *Историческая морфология латинского языка*, Moscova, 1950, pp. 204—205, 256—257, 270; M. I. Steblin-Kamenski, *Древнеисландский язык*, Moscova, 1955, pp. 129—131. În legătură cu originea infinitivului din vedică și greacă vezi E. Benveniste, *Индоевропейское именное словообразование*, Moscova, 1955, pp. 160—165.

<sup>81</sup> Vezi A. Meillet, *Общеславянский язык*, Moscova, 1951, p. 194.

<sup>82</sup> *Latviešu valodas gramatika*, p. 723.

<sup>83</sup> Vezi și J. M. Endzelin, *Древнейшие славяно-балтийские языковые связи*, p. 76. O altă părere emite V. Mažiulis. Vezi *Заметки к вопросу о древнейших отношениях балтийских и славянских языков*, pp. 5—13.

<sup>84</sup> Pentru rest, vezi J. Otrębski, *op. cit.*, «Вопросы языкознания», nr. 6, pp. 35—40.

1. Întrebuințarea complementului direct și a celui circumstanțial în genitiv pe lingă predicat însoțit de negație. Cf. lit. *Dvarininkas nedavė kaimečiams ganyklos nė žingsnio* (Žemaite) «Boierul n-a dat țăranilor nici o palmă de izlaz» (subst. *žingsnis*, care înseamnă «picior», stă la genitiv, deoarece verbul *davė* este precedat de negație); let. *Man ir šī grāmala* «Am cartea aceasta», dar: *Man nav tās grāmatas* «N-am cartea aceea» (*tās grāmatas* — complementul în genitiv — depinde de forma negativă a lui *būt* «a fi»); r. *Я не знал другой жизни, но смутно понимал, что отец и мать жили не так* (M. Gorki, Copilăria mea). «Nu cunoșteam o altă viață, dar îmi dădeam seama că tata și mama nu trăiseră așa». Complementul direct (*жизни*) este aici la cazul genitiv; predicatul (*не знал*) — însoțit de negație. Pentru originea balto-slavă a construcției s-au pronunțat: A.A. Potebnea, K. Brugmann, A.I. Tomson, J. Zubaty, J. Endzelin, J. Otrębski și alții.

2. Instrumentalul cu funcție predicativă. În afară de construcțiile de tipul *Aš buvau mokytojas* «Eu am fost învățător», *Tai buvo jo mirties priežastis* «Aceasta a fost cauza morții lui», în care pe lingă verbul auxiliar se întrebuințează nominativul, sînt și cazuri cînd vorbitorii limbii lituaniene recurg la instrumental, de ex., în propoziția *Jis buvo mano gėlbetoju* «El a fost salvatorul meu» (subst. *gėlbetojas* — instr. *gėlbetoju*). Ambele posibilități se întîlnesc și în limbile slave (Cf. r. *Он был писатель* și *Он был писателем* «El era scriitor») <sup>85</sup>. Procedul a fost descoperit de J. Endzelin <sup>86</sup> și în dialectele letone (din limba literară el a dispărut); Cf. *Māsinām saucamies* «Noi ne numeam surioare». Dintre limbile slave, instrumentalul cu valoare predicativă este mai frecvent în poloneză și bielorusă.

Unii au contestat originea balto-slavă a instrumentalului predicativ. Părerea aceasta (susținută de E. Fraenkel <sup>87</sup> și S.B. Bernstein <sup>88</sup>) a fost combătută de J.M. Endzelin <sup>89</sup>.

10. Deși în sistemul fonetic, morfologic și sintactic, ca de altfel și în derivare, concordanțele dintre limbile balto-slave sînt foarte mari, ne frapază în mod cu totul deosebit asemănările din domeniul vocabularului <sup>90</sup>. Semnificativă este din acest punct de vedere observația lingvistului ceh V. Machek: «Quelle qui soit la manière de voir qu'on a sur la nature du rapport balto-

<sup>85</sup> În privința concepțiilor lingviștilor sovietici în problema funcțiilor sintactice ale instrumentalului vezi monografia colectivă *Теоретический падеж в славянских языках*, sub redacția prof. S. B. Bernstein, Moscova, 1958; Vezi și: E. A. Sedelnikov, *Из истории изучения функций творительного падежа*, «Вопросы изучения русского языка», Изд. АН Казахской ССР, Alma-Ata, 1955, pp. 420—440; Id., *Беспредложные конструкции с творительным падежом в древнерусском литературном языке*, ibidem, pp. 112—178; T. P. Lomtev, *Очерки по историческому синтаксису русского языка*, Moscova, 1956, pp. 89—132, 212—231; N. H. Ivanova, *Теоретический предикативный падеж в польском языке*, Краткие сообщения института славяноведения АН СССР, Т. 15, Moscova, 1955, pp. 72—78.

<sup>86</sup> *Древнейшие славяно-балтийские языковые связи*, p. 77.

<sup>87</sup> *Das prädikative Instrumental im Slavischen und Baltischen und seine syntaktischen Grundlagen*, «Archiv für slavische Philologie», 40, 1926, pp. 77—117; *Die baltischen Sprachen*.

<sup>88</sup> S. B. Bernstein, *Основные задачи, методы и принципы «Сравнительной грамматики славянских языков»*, ВЯ, 1954, nr. 2, pp. 51—52; ВСЯ, fasc. I, 1954, p. 8; ВЯ, 1958, nr. 1, p. 49; *Сборник ответов по языкознанию*, p. 168; *Балто-славянская языковая общность*, pp. 66—67.

<sup>89</sup> Vezi *Древнейшие славяно-балтийские языковые связи*, p. 77.

<sup>90</sup> În privința elementelor comune în derivare vezi J. M. Endzelin, *op. cit.*, pp. 71—72 și J. S. Otrębski, *op. cit.*, ВЯ, nr. 6, 1954, p. 28.

slave (on pourrait même complètement nier l'unité balto-slave) il y a, à mon avis, un domaine, où il faut reconnaître la communauté balto-slave. C'est le domaine lexical. Une équation aussi parfaite que par exemple *pirstka* = *pirštas* «doigt» ne peut s'expliquer autrement»<sup>91</sup>.

Iată acum o listă — nici pe departe completă — de cuvinte care provin din epoca de comunitate a triburilor balto-slave.

1. Cuvinte care denumesc părți ale corpului: lit. *galvą* «cap», let. *galva*, v. pr. *gallu*, *galwo*, v.sl. *галака*, r. *голова*, pol. *głowa*, c., sl. *hlava*, bulg. *глава* (cf. în celelalte limbi indo-europene: scr. *śiras*, gr. *κεφαλή*, lat. *caput*, germ. *Haupt*); lit. *rankà* «mină» (de la verbul *riñkti* «a culege, a stringe»), let. *roka*, v. pr. *ranco*, *rancko*, v.sl. *рука*, r. *рука*, pol. *reka*, c., sl. *ruka*, bulg. *ръка*, s.-cr. *pŕyka* (cf. în alte ramuri indo-europene: scr. *hástah* «bracchium», írma «Arm», gr. *χείρ*, lat. *manus*, got. *handus*); lit. *pīrštas* «deget», let. *pir(k)sts*, v.sl. *прѣстѣ*, r. *пѣстѣ*, c., sl. *prst*, s.-cr. *pŕcm* (în schimb: gr. *δάκτυλος*, lat. *digitus*); lit. *krūlė* «piept», let. *krūts*, r. *грудь*, biel. *спудзі* (pl.t.), c., sl. *hrud'* (lat. are însă *pectus*); lit. *rāgas* «corn», let. *rags*, r. *рог*, c. *roh*, pol. *róg*, bulg. *рог*, s.-cr. *pōz*, *pōza* (spre deosebire de lat. *cornu*).

2. Ființe vii: lit. *tėliąs* «vițel», let. *teļš*, v.sl. *теля*, r. *теленок*, biel. *цяля*, pol. *cielę* (n.), *cielak* (m.), c. *tele*, sl. *tel'a*, *telialko*, bulg. *теле*; lit. *slirna* «căprioară», let. *slirna* și *sirna*, v.sl. *срѣна*, r. *серна*, biel. *сарна*, pol. *sarna*, bulg. *сърна*; lit. *vālnas* «corb», *vārna* (f.), let. *vārna* (pentru masculin letona are un alt cuvânt — *krauklis*), r. *ворон*, *ворона*, pol. *wrona*, v.sl. *крана*, c. *vrana*, bulg. *врана*, s.-cr. *vrāna*; lit. *lynas* «lin», let. *līnis*, r. *линь*, biel. *лінь*, pol. *lin*, c. *līn*, sl. *lieň*, bulg. *лин*; lit. *šūmas* «somon», let. *sams*, r. *сом*, pol. *sum*, c. *sumec*, bulg. *сом*.

3. Natura și fenomenele ei: lit. *vākaras* «seară», let. *vakars*, v. sl. *вечеръ*, r. *вечер*, ucr. *вечір*, biel. *вечар*, pol. *wieczór*, c. *večer*, bulg. *вечер*; lit. *žvaigždė* «stea», let. *zvaigzne*, v.pr. *swāigstan*, v.sl. *звѣзда*, r. *звезда*, pol. *gwiazda*, c. *hvězda*, sl. *hviezda*, bulg. *звезда* (cf. în celelalte limbi indo-europene: hit. *šittar*, scr. *star*, arm. *astl*, gr. *ἀστὴρ*, lat. *stella*, os. *st'aly/st'alu*); lit. *ēžeras* «lac», let. *ezers*, v.pr. *assarān*, v.sl. *озѣро*, r. *озеро*, biel. *еозера*, pol. *jezioro*, c. *jezero*, sl. *jazero*, s.-cr. *jězero*.

4. Diferite obiecte: lit. *sielas* «sită», let. *siets*, r. *cumo*, c. *sito*, bulg. *cumo*; lit. *lañkas* «arc», let. *loks*, r. *лук*, c. *luk*, bulg. *лък*, s.-cr. *лѹк*; let. *nazis* «cuțit» (în lituaniană găsim alt cuvânt *peilis*), v.sl. *ножь*, r. *нож*, pol. *nóż*, c. *nūž*, bulg. *нож*; let. *lemesis* «brăzdă», «fierul plugului» (lituaniana are și aici alt termen — *norāgas*), r. *лемех*, biel. *лямей*, v.sl. *лѣмѣшъ*, pol. *lemiesz*, sl. *lemeš*, bulg. *лемез* și *лемец*.

5. Adjective: lit. *mielas* «drag», let. *miļš*, r. *милый*, pol. *miły*, bulg. *мил*, s.-cr. *мѹо* (o < л); let. *dārgs* «drag, scump (la preț)» (cf. și subst. lit. *draūgas* «prieten, tovarăș», let. *draugs* «prieten»; în letonă pentru «tovarăș» se spune *biedrs*), r. *гѹрог* «scump», biel. *дарагі* «drag, scump», c. *draho* «scump»; pe lângă *скъп* «scump, drag», bulgara are și *драг*; lit. *šeirỹs* și *šeirė* «orfan», v.sl. *сирѣ*, r. *сир-ота*, c. *sirý*, pol. *sierota*, bulg. *сирѣ*; let. *vesels* «sănătos», v.sl. *весѣлъ* «vesel, voios», r. *весѣлый*, pol. *wesoly*, c. *veselý*, bulg. *весел*.

6. Verbe: lit. *metù* «arunc» (inf. *mėsti*), let. *mēlu* (inf. *mēlāt*), v.sl. *метѣ* (inf. *метати*), r. *мету* (inf. *метать*), c. *metati*, bulg. *метна*; let. *klanīt* «a înclina», r. *клонить*, c. *kloniti*, bulg. *клоня*; lit. *leñkti* «a întinde arcul»,

<sup>91</sup> V. Machek, *Recherches dans le domaine du lexique balto-slave*, Brno, 1934, p. 4.

let. *locil*, v.sl. *лаштин*, s.-cr. *lyčumu*; lit. *vesti* «a duce», let. *vest*, r. *вѣст*, c. *vesti*, pol. *wieść* ș.a.<sup>92</sup>.

11. În timp ce argumentele aduse în favoarea unității balto-slave au fost mereu verificate și completate în lumina noilor cercetări întreprinse în sec. al XX-lea, descoperirea limbilor hitită și toharică infirmă orice presupunere în legătură cu existența unei epoci de comunitate italo-celtică. Cele mai caracteristice trăsături, considerate anterior proprii exclusiv celor două grupuri (este vorba de desinența mediopasivului în -r la prezent și de forme ale conjunctivului în -a) apar atât în hitită, cât și în toharică. Cf. lat. *loquor* «vorbesc», v. irl. *labrur*, lat. *medeor* «judec», v. irl. *midiur*, lat. *sequor*, v.irl. *sechur*, toh. *aikemar* «cunosc», hit. *ešhahari* «șed, mă așez», *ijahhari* «merg», *kišhahari* «mă fac, devin»; v.irl. *labriher* «vorbești», toh. *dhalmasdhar* «te naști, naști»; lat. *loquitur*, v. irl. *labrithir*, hit. *ižattari* «el merge», *kittari* «stă culcat, întins», toh. *aiçdhr*, *aiçlr* «el cunoaște», *ayīlr* «el își atribuie», *kallr* «se oprește», *yāmtr*, *yamdhar* «el face», *cmédhar*, *dhalmastr* «naște, se naște»; lat. *loquuntur*, *sequuntur*, v. irl. *labritir*, *sechelar*, hit. *kižantari* «ei stau culcați», *laruptari* «ei se adună», toh. *cmentr* «ei se nasc», *yamantr*, *yamandhar* «ei fac», *mrauskantr* «ei se agită». În afară de aceasta, în toharică au fost descoperite și forme ale conjunctivului cu caracteristica -a- < i.-e. -a-, -ē-; cf. lat. *loquar* «să vorbesc», v. irl. *labrar*, toh. *wārpalar* «să admită», *aiçalar* «să cunoască», *yamātr* «să facă»<sup>93</sup>. În plus, geografia lingvistică demonstrează că inovațiile se produc de regulă în interior, la periferie menținându-se vechiul sistem al limbii. Așa se explică conservarea unor elemente arhaice în italo-celtică și hitită sau toharică. În aceste împrejurări nu se mai poate susține ipoteza unității italo-celtice.

12. Cercetarea faptelor expuse în mod destul de sumar în articolul nostru ne îndreptățește să tragem unele concluzii referitoare la caracterul vechilor relații balto-slave.

1. Asemănările așa de mari<sup>94</sup>, care există astăzi între cele două ramuri lingvistice nu pot fi explicate numai prin originea lor indo-europeană. Multe își datoresc apariția unei perioade de comunitate, cînd strămoșii slavilor și ai balților vorbeau o singură limbă. Aceasta se dezvoltase la rîndul ei dintr-un dialect (nu două, cum a susținut J. Endzelin) al indo-europenei primitive.

2. Ca orice limbă primară, în niciun moment al dezvoltării sale limba balto-slavă n-a fost perfect unitară.

3. Acceptînd, pe baza argumentelor invocate, teză relativă la existența unei epoci de unitate a triburilor balto-slave, sîntem, totuși, nevoiți să recunoaștem că cei care se ocupă de această problemă mai au de precizat:

- a) care din elementele comune în prezent limbilor balto-slave sînt inovații;
- b) unde avem a face cu menținerea unor trăsături mai vechi, moștenite din indo-europeană;

<sup>92</sup> Pentru toponimice vezi J. Otrębski, *Славяно-балтийское языковое единство*, «Вопросы языкознания», 1954, nr. 6, p. 43; id., *Gramatyka języka litewskiego*, vol. I, p. 49–50.

<sup>93</sup> Pentru exemple din toharică vezi S. Lévi et A. Meillet, *Remarques sur les formes grammaticales de quelques textes en tocharien B*, «Mémoires de la Société de linguistique de Paris», T. XVIII, fasc. 1, Paris, 1912, pp. 1–33; T. XVIII, fasc. 6, Paris, 1913, pp. 381–423.

<sup>94</sup> Ele ar fi fost și mai mari, dacă limbile balto-slave n-ar fi fost atestate în scris la o dată atât de tîrzie. Există, bineînțeles, și divergențe, dar acestea s de minimă importanță. Vezi și V. Gheorghiev, *Балто-славянский, германский и индо-иранский*, p. 9. În privința deosebirilor dintre slavă și baltică vezi și T. Lehrs-Plański, *Podstawy indoeuropejskie wspólnoty językowej balto-słowiańskie*, pp. 132–133.

c) care din faptele noi trebuie puse pe seama evoluțiilor paralele.

Din cercetările efectuate până în momentul de față a rezultat că rolul acestui ultim factor nu este prea mare <sup>95</sup>.

4. Problema relațiilor balto-slave nu este exclusiv de competența lingvisticii <sup>96</sup>; ea va putea fi rezolvată definitiv numai în colaborare cu istoricii, arheologii, antropologii și etnografii.

5. După cum s-a subliniat la cel de-al IV-lea Congres internațional al slaviștilor, — participanții căruia aproape în unanimitate au susținut ideea limbii balto-slave comune, — este de așteptat ca soluționarea acestei probleme controversate s-o dea faptele noi și, în primul rând, cele din domeniul toponimiei.

## ПРОБЛЕМА СЛАВЯНО-БАЛТИЙСКОЙ ЯЗЫКОВОЙ ОБЩНОСТИ

(Резюме)

Статья посвящена одному из актуальных вопросов славянского, балтийского и индо-европейского языкознания, а именно выяснению древнейших балто-славянских языковых отношений. Этот вопрос широко обсуждался на IV Международном съезде славистов, не говоря уже о том, что им интересовались многие лингвисты XIX и XX вв.

Приступая к исследованию общих черт, свойственных исключительно балтийским и славянским языкам, автор останавливается в первую очередь на тех гипотезах, которые были выдвинуты до сих пор и определяет их значение в свете современных данных. Так, обсуждается концепция А. Мейе, А. Зенна, В. К. Мэтьюса, В. Мажюлиса и др., согласно которой балтийские и славянские языки, унаследовав от общиндоевропейского ряд общих тенденций развития, развились параллельно. Это объяснило бы большие черты сходства этих двух языковых семей.

Кроме того, рассматриваются и взгляды таких языковедов, археологов и антропологов как Т. Лер-Сплавинский, Я. М. Эндзелин, С. Б. Бернштейн, Б. В. Гориунг, В. Генсель, Я. Чекановский и К. Мошинский, которые утверждают, будто бы балтийские и славянские языки не происходят от одного индоевропейского диалекта, а сблизились друг с другом лишь позднее. Наоборот, единственно правильной нам кажется та точка зрения, согласно которой славянские и балтийские языки принадлежат к единой диалектной области индоевропейского языка. Такого взгляда придерживаются в настоящее время Я. Отрембский, В. Георгиев, Вяч. В. Иванов, В. Н. Топоров и советский археолог П. Н. Третьяков.

В пользу последней гипотезы говорят многочисленные новообразования (в фонетике, морфологии, синтаксисе и лексике), присущие

<sup>95</sup> Cf., pe alt plan însă, părerea lui E. Seidel (*Elemente sintactice slave în limba română*, Ed. Acad. R.P.R., 1958, p. 91), în legătură cu concepția lingviștilor care afirmă că «concordanțele evidente dintre structura limbii romine și a celei slave sînt simple inovații îndreptățite pe bază de analogie».

<sup>96</sup> Concepția aceasta a fost susținută de V. V. Ivanov și V. N. Toporov, *op. cit.*, p. 4.

речи балтов и славян. Все эти явления подвергаются в данной статье детальному рассмотрению.

Следует сказать, что вопрос о древнейших языковых отношениях славянских и балтийских языков будет окончательно решён лишь при тесном сотрудничестве лингвистов, археологов и антропологов и при использовании новых данных науки (в особенности, из области топонимики и гидронимики).

## LE PROBLÈME DE LA COMMUNAUTÉ LINGUISTIQUE BALTO-SLAVE

(Résumé)

L'article est consacré à l'un des problèmes actuels de linguistique slave, balte et indo-européen, c'est-à-dire à l'explication des anciennes relations linguistiques balto-slaves. Sans parler de l'intérêt qu'il a soulevé parmi beaucoup de linguistes du XIX<sup>ème</sup> et du XX<sup>ème</sup> siècle, ce problème a été débattu dans toute son ampleur au IV<sup>ème</sup> Congrès international des slavistes.

En abordant la recherche des traits communs, exclusivement propres aux langues slave et balte, l'auteur s'arrête tout d'abord aux hypothèses émises jusqu'à ce jour et définit leur importance à la lumière des données les plus récentes. C'est ainsi qu'il discute les conceptions de A. Meillet, A. Senn, W. K. Mathews, V. Mažiulis etc., d'après lesquelles les langues balte et slave, ayant hérité de la langue indo-européenne primitive d'un nombre de tendances communes de développement, ont évolué parallèlement, ce qui expliquerait les grandes ressemblances existant entre ces différentes branches. Il analyse également la théorie élaborée par des linguistes, archéologues et anthropologues tels que T. Lehr-Splawiński, J. M. Endzelin, S. B. Bernstein, B. V. Hornung, W. Hensel, J. Czekanowski et K. Moszyński, théorie selon laquelle les langues balto-slaves ne proviendraient pas d'un dialecte indo-européen et ne seraient venues en contact mutuel que plus tard. Nous croyons au contraire que l'hypothèse selon laquelle les langues slave et balte appartiennent au seul et même domaine dialectal de l'indo-européen, est plus près de la réalité. Cette conception est d'ailleurs soutenue par les linguistes : J. Otrębski, V. Georgiev, V. V. Ivanov, V. N. Toporov et par l'archéologue soviétique P. N. Tretiakov.

Les nombreuses innovations propres au langage des baltes et des slaves aussi bien dans le domaine phonétique, morphologique, que dans celui de la syntaxe et du vocabulaire plaident eux aussi en faveur de cette dernière hypothèse.

Tous ces phénomènes sont soumis dans l'article en question à une analyse détaillée.

Nous devons attendre la solution de ce problème complexe d'une collaboration entre les linguistes, les archéologues et les anthropologues ainsi que du parti qu'il sauront tirer des données les plus récentes de la science, surtout de la toponymie et de l'hydronymie.